

Kultúrtörténeti kalandok Szerb Antal:
Nagy emberek gyermekcipőben,
 Szépmíves Könyvek Kiadó,
 2017.

Szerb Antal könyveit a kiadók mostanában szívesen jelentetik meg; előszeretettel tárják az olvasó elé eddig fiókokban lappangó műveit, illetve támogatják a munkásságáról szóló tanulmányok kiadását. Elég a Magvető Kiadó szépirodalmi köteteire, *A hammelni patkányfogó* hagyatékából való friss közlésére, továbbá Havasréti József Szerb Antal-monográfiájára gondolnunk. Az elsősorban rádióelőadások szövegét tartalmazó *Nagy emberek gyermekcipőben* is ezek sorába tartozik. A könyv kettős feladatot lát el: leginkább esszéisztikus írásokat gyűjt össze, ám szépirodalmi töredékeket is közread.

Szerb Antal pályájára is jellemző volt e kettősség – szoros összefüggésben írásainak nehezen besorolhatóságával. Az író nem a „vegytiszta” irodalomtörténeti irányultság foglalkoztatta – éppen ettől olvasmányosak a szövegei.

Már a kötet első esszéjében is ez a szemléleti jegy fedezhető fel. Az *Elmélkedés a regényről* a regénytörténet feltárása során mutatja meg különböző koroknak a csodához való viszonyát, mitológiáit, mitológiaképzését – legyenek e mitológiák az isteni vagy az idealizált emberi világhoz kötöttek. Az esszéista a csoda tulajdonságainak tárgyalásakor eljut a lélek felülmúlhatatlan tematikájához, amely szerinte fokozatosan fő irányvonallá válik az irodalomtörténetben: „a lélek mint csodálatos valóság... [...] itt kezdődik a pszichológiai regény, későbbi korok nagy és gyönyörű rögeszméje”.

Az *Elmélkedés a regényről* egyébiránt ugyanazzal a szépirodalmihoz közelítő nyelvezettel és hozzá kapcsolódó szemlélettel nyit, mint a *Budapesti kalauz Marslakók számára*: az Idegen, a kultúránkat nem ismerő lény beemelésével, és azzal a nehézséggel, hogyan is lehetne számára megmagyarázni világunk sajátságosságát. („Képzeld el megint egyszer, hogy közénk jön a jeles szimbolikus idegen, gyakori vendégünk a XVIII. század óta, amikor még bennszülött volt a neve, és gyakran Otahaiti szigetről érkezett. De lehet Marslakó is, amint a természettudományos múlt században volt szokásos.” – *Elmélkedés a regényről*; „*A Marslakó egy szép nap szerencsésen meg-*

érkezett Pestre [...] Uram, igen tisztelt Idegen, mindenekelőtt arra kell nyomatékosan kérnem...” – *Budapesti kalauz Marslakók számára* [kurzíválás: az eredeti szövegben]). Szerb Antal fokozottan érdeklődik az idegen, a meghódított, a gyarmatosított iránt, így e problémák gyakran feltűnnek a kötet fikciós töredékeiben.

Az *Elmélkedés a regényről* szövegéhez hasonlóak *A romantika* sorai: mindkét írás próbál nem túlságosan eltávolodni az irodalmat érintő vizsgálódásoktól. Az utóbbi (is) a társadalmi módosulások és az irodalom összefüggéseit tárgyalja. A romantikát mint a polgárság megjelenésének következményét értelmezi: „A romantikus stílus társadalmi háttere a polgárság. A megelőző stílusok mind többé-kevésbé arisztokratikus jellegűek voltak, valamennyien királyi udvarok és főúri kastélyok levegőjében születtek, és előkelő emberek életformájához alkalmazkodtak. A romantika egyidős a francia forradalommal és az angol ipari forradalommal, tehát a polgárság életjutásával. [...] Az élet szürkesége váltja ki az írókból a romantika erős színeit.”

A *Költők és hősök* ugyancsak az *Elmélkedés...*-sel fémjelzett esszévonulathoz tartozik: az irodalmat az ütközetek, háborúk megvalósulása szempontjából és leírásuk módja alapján közelíti meg. Homérosz munkásságát értelmezve a literatura forrásvidékénél próbálja feltárni az irodalom és a háború összefüggéseit: „Az elbeszélő költészetnek legősibb tárgya kétségkívül a háború.” Szerb Antal – Hérodotosz leírásából kiindulva – az ismertetett ütközetek végeredményét erősen a *szavak* értelmezéséhez kapcsolja: a helytelenül felfogott jóslat vesztes léte eredményez. A szó, az irodalom és a háború tehát szorosan összetartozó jelenségek. A szerző e tematika és a literatura összekapcsolódásának egyik legnevesebb példáját a waterlooi csata kapcsán jelzi: „A háborúnak irodalmi fontosságát igazolja, hogy a francia realizmust egy csatajelenettől szokás számítani: a waterlooi ütközet leírásától Stendhal *A pármái kolostor* című regényében.”

Az említett fejezetekben az irodalom mint központi kérdés létezik, ennek határait villantja fel a szerző. *Az ismeretlen Vörösmarty* vagy a *Túl az óperencián* azonban erősebben összpontosítanak a kiemelt problémára: Vörösmarty műveire, illetve az utópia műfajára.

Ezeknek mintegy ellentétéként értelmezhetők a *Nagy emberek gyermekcipőben* és *A költők és a pénz* című írások. Az első a szerzők gyermekkorával foglalkozik: az anyához, az apához és az iskolához való viszonyulást taglalja különböző alkotóknál (például Szent Ágostonnál, Dickensnél, Goethe-nél, Rousseu-nál, Katona Józsefnél, Petőfinél). Szerb Antal a nevelési intézmény kapcsán tudja leginkább hangsúlyozni a társadalomba való beilleszkedés nehézségét. („Lelkükben megőriznek valamit a gyermekből vagy a kamasz fiúból – és némelyik szerint éppen ez a bennük tovább élő gyermek vagy gyermekifjú teszi őket költőkkel, írókkel.” „De akármilyen környezetből kerül is ki az író, rendszerint nem érzi otthon magát a társadalomban, idegen, nem odavaló az emberek közé gyermekkorában.”) Az idézetek jól szemléltetik az esszéíró érzékenységét, ugyanis egymásba fonódva jelzik az általunk említett kérdésköröket. Így felfedezhető az is, hogy a szerző az idegenség többféle értelmezésében gondolkodik. Kétségkívül pozitívan minősíti a kötet szerkesztőinek munkáját, hogy mindez ilyen plasztikusan tárul fel a kötetben.

A költők és a pénz szövege nagyobbik részében a *Nagy emberek gyermekcipőben* eljárását alkalmazza, azaz a tematikus egységet – itt a pénz tematikáját – helyezi előtérbe. Eloszlatja azt a tévhitet, hogy a verselők mindegyike ügyszerűen kezeli az anyagi javakat, ugyanakkor alátámasztja nem egy szerző esetlenségét e tekintetben. A magyar irodalomtörténetben ez utóbbi eseteket tartjuk számon – Balassi Bálint, Kisfaludy Károly vagy Kazinczy Ferenc példája kapcsán. A költők pénzt érintő gondolkodását nagyban befolyásolhatta, hogy azt nem a líra, hanem a próza tárgyának tartották sokáig. („A költők általában úgy gondolták, különösen a régebbiek, hogy a pénz nem versbe való. Pénzről írhat a regényíró – meg is teszi.”) Nálunk Ady Endre volt az a lírikus, aki „megtörte a csendet” ezen a téren. Szerb Antal szerint a szerzők számára nem a vagyon a fontos, hanem az általa történő „besorolás” – azaz a vagyonosodás révén a társadalom egy szerzöt többnek, jobbnak gondol. Ez az esszé már témaválasztásából adódóan is csak pár lépésre áll a szigorúan vett irodalomtól.

A *Nagy emberek gyermekcipőben* és *A költők és a pénz* könnyed beszédmódjával, de a felhalmozott

tudás ismervével pontosan azt az esszéírói hagyományt képviseli, amit annyira kedvel a nagyközönség Szerb Antal szövegeiben.

A szerkesztői, kiadói tervezés leleményére vall egy másik érdeklődési terület megjelenítése – két eltérő szövegtípuson keresztül. Ismeretes tudniillik a szerző elfogultsága a rózsakeresztesek iránt. A *Nagy emberek gyermekcipőben* talán éppen ezért szerepelt együtt egy, a rózsakeresztes mozgalom főbb problémáit fejtegető esszé és egy olyan szépirodalmi töredéket, amelyben e kérdéskör szintén felvetődik. *A rózsakeresztesek* című esszé, amelyet az irodalomtörténet a *Pendragon legenda* mellett emleget, feltárja a társaság körüli mendemondákat, a tudomány és a hit erős közelítésének vágyát, a XVIII. század fogékonyságát a titkos társaságok felé, politikai érdekek jelenlétét e téren, illetve a mozgalom állítólagos magyar vonatkozásait („De a legnevezetesebb magyar rózsakeresztes Kazinczy apósa, gróf Török Lajos volt.”). Az esszé szerzőjére érdekes kettősség jellemző: egyfelől számos legendát varázstalanít, másfelől azonban vonzódása a legkevésbé sem gyengül a rózsakeresztesek iránt: „Ha sok is volt közöttük a bolond és a csaló, a társaságok magvát mégis olyan emberek alkották, akiket az igazi megismerés vágya, az igazság felé küszködő nyugtalanság vezetett.” *A rózsakeresztesek* mellett a *Századvég* immár irodalmi műként folytatja a legendaértelmezést, nagy műveltséganyagot mozgatva.

A legutóbb említett fikciós darab – csakúgy, mint a *Conquistador*-töredék – szépirodalmi formába rejtve irodalomtörténeti, történelmi fejtegetéseket tartalmaz. Éppen ebből adódik a befogadónak az az érzése, hogy a szerző szépprózájának olvasásakor is sokat tanul. A kötet harmadik mellékletében, a *Stílusparódiákban* pedig megmutatkozik Szerb Antal sajátos humora is, amelynek megértéséhez természetesen szükség van némi olvasottságra: nem árt ismerni hozzá Kölcsey Ferenc és Kisfaludy Sándor könyveit.

Szerb Antal *Nagy emberek gyermekcipőben* című gyűjteményének kiadása kétségkívül jó választásnak bizonyul, hiszen felvillantja a magyar esszéirodalom legszebb időszakát. Reméljük, talán utat is mutat egy olvasóközpontú írásmód felé.

Kovács Flóra